

ТРИ ДЖЕРЕЛА І ТРИ СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ МАРКСИЗМУ ²³

Учення Маркса викликає до себе в усьому цивілізованому світі величезну ворожість і ненависть усієї буржуазної (і казенної, і ліберальної) науки, яка вбачає в марксизмі щось на зразок «шкідливої секти». Іншого ставлення не можна й чекати, бо «безсторонньої» соціальної науки не може бути в суспільстві, побудованому на класовій боротьбі. Так чи інакше, але *вся* казенна і ліберальна наука *захищає* наймане рабство, а марксизм оголосив нещадну війну цьому рабству. Чекати безсторонньої науки в суспільстві найманого рабства — така ж дурненька наївність, як чекати безсторонності фабрикантів у питанні про те, чи не слід збільшити плату робітникам, зменшивши прибуток капіталу.

Але цього мало. Історія філософії і історія соціальної науки показують з цілковитою ясністю, що в марксизмі нема нічого схожого на «сектантство» в розумінні якогось замкнутого, закостенілого вчення, яке виникло *осторонь* стовпового шляху розвитку світової цивілізації. Навпаки, вся геніальність Маркса полягає саме в тому, що він дав відповіді на питання, які передова думка людства вже поставила. Його вчення виникло як пряме й безпосереднє *продовження* вчення найвидатніших представників філософії, політичної економії і соціалізму.

Учення Маркса всесильне, тому що воно правильне. Воно повне і струнке, даючи людям цільний світогляд,

непримиримий ні з яким суєвір'ям, ні з якою реакцією, ні з яким захистом буржуазного гніту. Воно є законний спадкоємець найкращого, що створило людство в ХІХ столітті в особі німецької філософії, англійської політичної економії, французького соціалізму.

На цих трьох джерелах і разом з тим складових частинах марксизму ми коротко і спинимося.

I

Філософія марксизму є *матеріалізм*. На протязі всієї новітньої історії Європи, і особливо в кінці ХVІІІ століття, у Франції, де розігралася рішуча битва проти всілякого середньовічного мотлоху, проти кріпосництва в установах і в ідеях, матеріалізм виявився єдиною послідовною філософією, вірною всім ученням природничих наук, ворожою суєвір'ям, ханжеству і т. п. Тому вороги демократії намагалися всіма силами «спростувати», підірвати, звести наклеп на матеріалізм і захищали різні форми філософського ідеалізму, який завжди зводиться, так чи інакше, до захисту або підтримки релігії.

Маркс і Енгельс якнайрішучіше відстоювали філософський матеріалізм і не раз роз'яснювали глибоку помилковість будь-яких відхилень від цієї основи. Найбільш ясно і докладно викладені їх погляди в творах Енгельса: «Людвіг Фейєрбах» і «Спростування Дюрінга», що — як і «Комуністичний Маніфест»²⁴ — є настільною книгою кожного свідомого робітника.

Але Маркс не спинився на матеріалізмі ХVІІІ століття, а рушив філософію вперед. Він збагатив її надбаннями німецької класичної філософії, особливо системи Гегеля, яка в свою чергу привела до матеріалізму Фейєрбаха. Головне з цих надбань — *діалектика*, тобто вчення про розвиток в його найбільш повному, глибокому і вільному від односторонності вигляді, вчення про відносність людського знання, яке дає нам відображення матерії, що вічно розвивається. Найновіші відкриття природознавства — радії, електрони, перетворення елементів — блискуче підтвердили діалектичний

ПРОСВѢЩЕНІЕ

Ежемѣсячный журналъ.

№ 3.

Мартъ.

СПБ. 1913 годъ.

Титульна сторінка журналу «Просвещение» № 3, березень 1913 р.;
в журналі надрукована стаття В. І. Леніна «Три джерела
і три складові частини марксизму»

Зменшено

матеріалізм Маркса, всупереч ученням буржуазних філософів з їх «новими» поверненнями до старого і гнилого ідеалізму.

Поглиблюючи і розвиваючи філософський матеріалізм, Маркс довів його до кінця, поширив його пізнання природи на пізнання *людського суспільства*. Величезним завоюванням наукової думки став *історичний матеріалізм* Маркса. Хаос і довільність, що панували досі в поглядах на історію і на політику, змінилися надзвичайно цільною і стрункою науковою теорією, яка показує, як з одного укладу суспільного життя розвивається, внаслідок зростання продуктивних сил, інший, вищий, — з кріпосництва, наприклад, виростає капіталізм.

Так само, як пізнання людини відбиває незалежно від неї існуючу природу, тобто матерію, що розвивається, так *суспільне пізнання* людини (тобто різні погляди і вчення філософські, релігійні, політичні і т. п.) відбиває *економічний лад* суспільства. Політичні установи є надбудова над економічною основою. Ми бачимо, наприклад, як різні політичні форми сучасних європейських держав служать зміцненню панування буржуазії над пролетаріатом.

Філософія Маркса є викінчений філософський матеріалізм, який дав людству великі знаряддя пізнання, а робітничому класові — особливо.

II

Визнавши, що економічний лад є основою, на якій підноситься політична надбудова, Маркс найбільше уваги приділив вивченню цього економічного ладу. Головна праця Маркса — «Капітал» присвячена вивченню економічного ладу сучасного, тобто капіталістичного, суспільства.

Класична політична економія до Маркса склалася в Англії — найбільш розвинутій капіталістичній країні. Адам Сміт і Давід Рікардо, досліджуючи економічний лад, поклали початок *трудовій теорії вартості*. Маркс продовжував їх справу. Він строго обґрунтував і

послідовно розвинув цю теорію. Він показав, що вартість усякого товару визначається кількістю суспільно-необхідного робочого часу, який іде на вироблення товару.

Там, де буржуазні економісти бачили відношення речей (обмін товару на товар), там Маркс розкрив *відношення між людьми*. Обмін товарів виражає зв'язок між окремими виробниками через ринок. *Гроші* означають, що цей зв'язок стає все тіснішим, нерозривно з'єднуючий все господарське життя окремих виробників в одно ціле. *Капітал* означає дальший розвиток цього зв'язку: товаром стає робоча сила людини. Найманий робітник продає свою робочу силу власникові землі, фабрик, знарядь праці. Одну частину робочого дня робітник використовує на те, щоб покрити видатки на утримання своє і своєї сім'ї (заробітна плата), а другу частину дня робітник працює даром, створюючи *додаткову вартість* для капіталіста, джерело прибутку, джерело багатства класу капіталістів.

Учення про додаткову вартість є наріжний камінь економічної теорії Маркса.

Капітал, створений працею робітника, гнітить робітника, розоряючи дрібних хазяїв і створюючи армію безробітних. У промисловості перемогу великого виробництва видно відразу, але й у землеробстві ми бачимо те саме явище: перевага великого капіталістичного землеробства збільшується, зростає застосування машин, селянське господарство попадає в петлю грошового капіталу, падає і розоряється під гнітом відсталої техніки. У землеробстві — інші форми падіння дрібного виробництва, але само падіння його є безперечний факт.

Побиваючи дрібне виробництво, капітал веде до збільшення продуктивності праці і до створення монопольного становища союзів найбільших капіталістів. Само виробництво стає все більш суспільним, — сотні тисяч і мільйони робітників зв'язуються в планомірний господарський організм, — а продукт спільної праці привласнюється жменькою капіталістів. Зростає анархія виробництва, кризи, шалена гонитва за ринком, незабезпеченість існування для величезної кількості населення,

Збільшуючи залежність робітників від капіталу, капіталістичний лад створює велику міць об'єднаної праці.

Від перших зачатків товарного господарства, від простого обміну, Маркс простежив розвиток капіталізму до його найвищих форм, до великого виробництва.

І досвід усіх капіталістичних країн, як старих, так і нових, показує наочно з кожним роком усе більшому й більшому числу робітників правильність цього вчення Маркса.

Капіталізм переміг в усьому світі, але ця перемога є лише переддень перемоги праці над капіталом.

III

Коли було повалено кріпосництво і на світ божий з'явилося *«вільне»* капіталістичне суспільство, — відразу виявилось, що ця свобода означає нову систему гноблення і експлуатації трудящих. Різні соціалістичні вчення негайно стали виникати, як відображення цього гніту і протест проти нього. Але первісний соціалізм був *утопічним* соціалізмом. Він критикував капіталістичне суспільство, осуджував, проклинав його, мріяв про знищення його, фантазував про кращий лад, переконував багатих у неморальності експлуатації.

Але утопічний соціалізм не міг вказати справжнього виходу. Він не вмів ні роз'яснити суть найманого рабства при капіталізмі, ні відкрити закони його розвитку, ні знайти ту *суспільну силу*, яка здатна стати творцем нового суспільства.

Тим часом бурхливі революції, якими супроводилось падіння феодалізму, кріпосництва, всюди в Європі і особливо у Франції, все наочніше розкривали, як основу всього розвитку і його рушійну силу, *боротьбу класів*.

Ні одна перемога політичної свободи над класом кріпосників не була завойована без одчайдушного опору. Ні одна капіталістична країна не склалася на більш або менш вільній, демократичній основі, без боротьби не на життя, а на смерть між різними класами капіталістичного суспільства.

Геніальність Маркса полягає в тому, що він зумів раніше від усіх зробити звідси і провести послідовно той висновок, якого учить всесвітня історія. Цей висновок є вчення про *класову боротьбу*.

Люди завжди були і завжди будуть дурненькими жертвами обману і самообману в політиці, поки вони не навчаться за всякими моральними, релігійними, політичними, соціальними фразами, заявами, обіцянками знаходити *інтереси* тих чи інших класів. Прихильники реформи і поліпшень завжди одурюватимуться захисниками старого, поки не зрозуміють, що всяка стара установа, хоч би якою дикою і гнилою вона здавалася, тримається силами тих чи інших пануючих класів. А щоб зламати опір цих класів, є *тільки один* засіб: знайти в самому оточуючому нас суспільстві, просвітити і організувати для боротьби такі сили, які можуть — і за своїм суспільним становищем *повинні* — скласти силу, здатну змести старе і створити нове.

Тільки філософський матеріалізм Маркса вказав пролетаріатові вихід з духовного рабства, в якому виділи дотепер всі пригноблені класи. Тільки економічна теорія Маркса роз'яснила справжнє становище пролетаріату в загальному ладі капіталізму.

В усьому світі, від Америки до Японії і від Швеції до Південної Африки, множаться самостійні організації пролетаріату. Він освічується і виховується, ведучи свою класову боротьбу, звільняється від передсудів буржуазного суспільства, згуртовується все тісніше і вчиться вимірювати міру своїх успіхів, загартовує свої сили і зростає нестримно.

«Просвещение» № 3, березень 1913 р.
Підпис: В. І.

Друкується за текстом
журналу «Просвещение»